

Oldřich Fejfar osmdesátníkem

Dne 8. ledna 2011 se v plné svěžesti dožil 80 let prof. RNDr. Oldřich Fejfar, CSc., emeritní profesor Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, zakladatel moderní české i slovenské paleontologie savců a jeden z předních světových paleontologů vůbec.

Oldřich Fejfar se narodil v Praze, kde také po absolvování klasického Akademického gymnázia vystudoval Univerzitu Karlovu (1954). Po studiích nastoupil jako paleontolog do Ústředního ústavu geologického v Praze, kde i přes různé obtíže působené mu státním režimem vydržel až do r. 1990. Poté přešel na katedru paleontologie PřF UK v Praze, kterou vedl až do svého odchodu do důchodu (1996).

Od počátku vědecké kariéry se Oldřich Fejfar věnoval především paleontologii a biostratigrafii mladších třetihor a čtvrtohor střední Evropy. V centru jeho zájmu byli zejména drobní savci, jejich systematika a stratigrafický význam. Výčet objevů, kterých za svou kariéru dosáhl, je natolik dlouhý, že je v tomto krátkém medailonu nelze vyjmenovat. Vedle nálezů četných druhů savců nových pro vědu a taxonomických revizí význačných skupin fosilních savců si pozornost zaslouží hlavně přínos Oldřicha Fejfara k biostratigrafii mladších třetihor a čtvrtohor Evropy. Jeho studie podstatně přispěly k rozčlenění mladších třetihor a čtvrtohor do tzv. biozón. Toto členění se stalo celosvětovým standardem a základem pro veškeré další studie týkající se tohoto úseku minulosti Země.

Paleontologie ovšem není věda, kterou lze dělat od zeleného stolu. Oldřich Fejfar se ze skrovných začátků (připomeňme, že začínal téměř od nuly) rychle vypracoval v pravého mistra terénních výzkumů.

Práce v Ústředním geologickém ústavu mu umožnila provádět terénní práce na mnoha místech Čech, Moravy i Slovenska. Za všechny připomeňme miocenní lokality Tuchořice, Dolnice a Františkovy Lázně v západních Čechách, miocenní lokalitu Devínská Nová Ves na jihozápadním Slovensku, pliocenní lokality Hajnáčka a Ivanovce na jižním Slovensku, staročtvrtohorní lokalitu Přezletice ve středních Čechách a jeskynní výplně se čtvrtohorní faunou v Českém krasu a na jihovýchodním Slovensku.

Na těchto místech, mnohdy zkoumaných za mimořádně obtížných podmínek, Oldřich Fejfar nasbíral ohromné množství kosterních pozůstatků fosilních obratlovců a zhodnotil je způsobem, který se na dlouho stal evropským standardem podobných studií. Nezištně a s laskavostí sobě vlastní poskytoval tyto materiály ke studiu také mladším zájemcům. Díky sběrům, Fejfarovým radám a organizační pomoci vznikla v tehdejší Československu svébytná škola vertebrátní paleontologie, dodnes se úspěšně rozvíjející jak v České, tak ve Slovenské republice.

Přestože v centru zájmu Oldřicha Fejfara byla paleontologie střední Evropy, jeho záběr byl odedávna podstatně širší, jak dokládá mimo jiné jeho působení v paleontologických expedicích na Kubu (1966), do Libye (1983, 2000), do Ekvádoru (1985), do USA (1976, 1992) a do Mongolska a Číny (1996). Opomenout nelze ani jeho hluboký

zájem o historii vědy, zejména paleontologie, a rozsáhlou činnost popularizační, čtenářům Živy ostatně dobře známou.

Za všechny příznivce, přátele, kolegy i žáky přejeme Oldřichovi vše nejlepší do dalších let a těšíme se na jeho další vědecké i populární články, vždy psané s neobyčejným citem pro přírodu ve veškeré její složitosti.

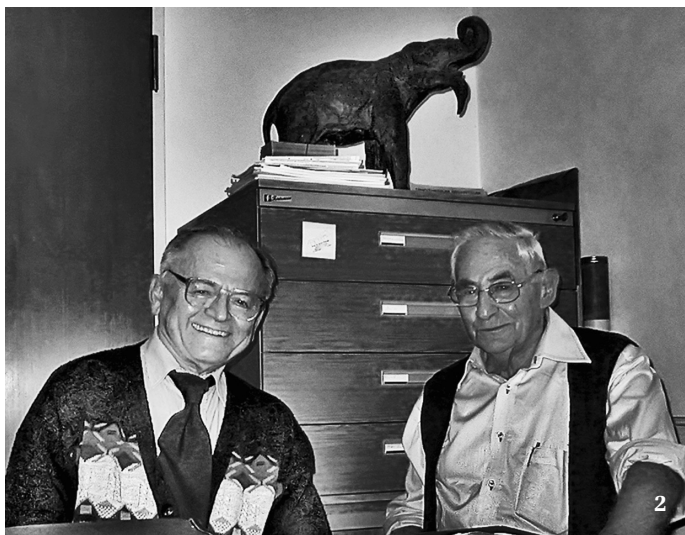
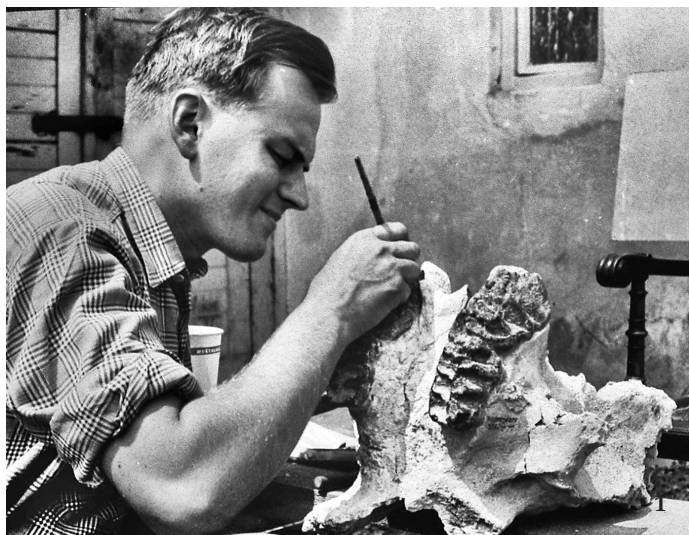
Oldřich Fejfar pohledem žáků

Datum narození Oldřicha Fejfara znamenalo prožít podstatnou část života v totalitních režimech. Nejprve se jako dítě setkal tváří v tvář s nastupujícím fašismem a při prvních německých výstřelech v Praze přišel o svého otce. Poválečná svobodná léta trvala jen krátce a hned počátkem 50. let byl opět konfrontován s novým zločineckým systémem – komunismem. Na pozadí událostí 50. let dokončil svou diplomovou práci Pleistocenní savčí společenstva Koněpruských jeskyní. Císařský lom a tehdy nově objevené kvartérní kapsy znamenaly příležitost, které se O. Fejfar chopil s energií sobě vlastní. Na této lokalitě se vypracoval ve vynikajícího terénního paleontologa. Výzkum slavné kapsy C 718 v Císařském lomu umožnil velké objevy, jednak první nalezená staropleistocenní savčí společenstva na našem území, ale také významný nález machairoda – šavlozubé kočkovité šelmy.

Významným mezníkem v životě Oldřicha Fejfara bylo setkání s budapeštským Miklósem Kretzoiem. Díky jeho radám přesunul své výzkumy do tehdy málo prozkoumané lokality Hajnáčka nedaleko slo-

1 Oldřich Fejfar preparuje mládě mastodonta ze svrchního miocénu ze Slepčan u Nítry v Muzeu Zlaté Moravce (r. 1965).

2 Jedna z častých návštěv u Ericha Thenia (r. 2003, na fotografii vpravo). Významný paleontolog E. Thenius je jedním z posledních žáků slavné školy Othenia Abela na univerzitě ve Vídni. Po válce převzal jeho katedru a od r. 1996 je zde aktivním emeritním profesorem. Jako čelný světový pedagog a představitel paleontologie obratlovců napsal také řadu učebnic – *Fylogeneze savců* (1969), *Základy rozšíření savčích faun* (1980) nebo *Zuby a chrup savců* (1989). Snímky z archivu O. Fejfara

venského Filakova. Ukázalo se, že rada M. Kretzoie byla více než cenná – správně předpokládal, že právě zde leží klíč k detailní stratigrafii evropských fosilních savců. Lepšího kandidáta na velký objev si ani vybrat nemohl. Neuvěřitelná vitalita a pracovní nasazení Oldřicha Fejřara přinesla již poměrně brzy své ovoce. Vedle pozůstatků velkých savců se mu podařil mistrovský kousek – objev malých savců v sopečných popelech, kteří měli obrovský stratigrafický potenciál pro evropské korelace. Než k nálezům došlo, musel Oldřich Fejřar přeplavit tuny materiálu, to znamenalo i vymyslet novou metodu plavení. Z nálezů z Hajnáčky bylo brzy zřejmé, že zde máme co do činění se zajímavou lesní faunou v okolí maarového jezera bohatou na mastodonty a tapíry, kteří nasvědčují vyššímu geologickému stáří. Nálezy hrabošovitých však zároveň prokázaly, že jde o faunu nejstaršího kvartéru.

Oldřich Fejřar nezapadl do profilu socialistického vědce, naopak, jeho kádrový profil byl jednou velkou kaňkou. Naštěstí jeho nadřazený na Ústředním ústavu geologickém, vedoucí kvartérního oddělení Karel Žebera, držel nad nadějným paleontologem ochrannou ruku a jeho práci podporoval. Díky tomu mohl rozvíjet své aktivity na území Čech, kam po výzkumech na Slovensku zaměřil svou pozornost. Po-

stupně opustil kvartér a stále více začal pronikat do starších, třetihorních sedimentárních celků. Jeho pozornost upoutal zejména Ohřecký rift, zajímavá geologická struktura s množstvím lokalit. Objevil a detailně zkoumal slavná naleziště Tuchořice, Dvorce, Dětaň, Valeč, Merkur, Ahníkov atd. Především travertinová kupa v Tuchořicích přinesla neobyčejně bohatou faunu. Tato unikátní lokalita v době svého vzniku představovala místo, kde unikají vulkanické plyny a kde lze rekonstruovat zajímavé trofické vztahy. Významné výsledky přinesl výzkum O. Fejřara v okolí Františkových Lázní a Chebu, kde objevil zajímavé miocenní fauny v několika úrovních. V souvislosti s těmito výzkumy rád vzpomíná na spolupráci s trestanci, kteří tehdy na lokalitě pracovali. Dokázal si je získat za krabičky cigaret, které tajně pronášel za ostnatý drát, po odhalení mu bylo naznačeno, že za „plotem“ může skončit sám. Konec 60. let přinesl nakrátko uvolnění politických poměrů a O. Fejřar mohl využít udělení Humboldtova stipendia na univerzitě v Mnichově (1968–72) a nabídky stáží v zahraničí.

Vynikající výsledky v paleontologii vynesly O. Fejřarovi světové renomé. Jako jeden z mála neamerických paleontologů získal čestné členství v Society of Vertebrate Paleontology a několik prestižních

cen. Je v poměrně smutném kontrastu, když v 70. letech minulého stol. mu bylo znemožněno získat vědeckou hodnost DrSc.

Po „sametové revoluci“ nastoupil Oldřich Fejřar na Přírodovědeckou fakultu UK v Praze. Záhy se dočkal zaslouženého uznání, byl mu udělen titul profesor a stal se vedoucím katedry paleontologie. Jako studenti jsme měli možnost jezdit s ním na jeho oblíbené lokality – Valeč, Dětaň, Tuchořice, Merkur. S těmito terénními výlety je spojeno mnoho vzpomínek a historek, ale i zkušeností, které nám předával.

Oldřich Fejřar je také popularizátorem, o čemž se nejednou mohli čtenáři Živy přesvědčit. Publikoval desítky vědeckých prací a řadu populárně naučných knih. Pro dnešní generaci mladých vědců je vzorem v odborné činnosti, ale uznání a obdiv zaslouží i jeho občanské postoje. Vyprávění O. Fejřara nejen o jeho práci jsou neuvěřitelně půvabná, plná zajímavých a mnohdy úsměvných příběhů. Právděpodobně by nebylo od věci přimět pana profesora k sepsání životopisné knížky.

Za Ústav geologie a paleontologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze chceme Oldřichu Fejřarovi především poděkovat a popřát pevné zdraví do dalších let.

Rudolf Rozkošný

RECENZE

Lumír Macholán: Entomologická etymologie – Stručný výklad motýlích jmen antického původu

Lumír Macholán, biochemik a dlouholetý pedagog na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně, je známý především svými pracemi z oblasti metabolismu aminokyselin, enzymologie a biosenzorů. Jako zkušený entomolog publikoval články (také v Živě v letech 1973, 1986, 1989, 1991) o chovu motýlů a studoval vznik jejich variet vlivem chemických látek. Vedle této celoživotní záliby se věnoval studiu antické mytologie. V obou případech uplatňuje své estetické citění i důslednou metodiku vědeckého přístupu.

Rozsáhlé zahraniční kontakty mu umožnily vybudovat reprezentativní sbírku, která se stala základem pro jeho bádání o biologii, rozšíření a v neposlední řadě o původu jmen studovaných druhů. Je zajímavé, že právě u nápadných motýlů pestrých barev, často i duhových odstínů a lesků využili autoři při jejich popisu jména odvozená z antické mytologie. Nejnápadnější druhy byly sice známy již několik staletí, ale teprve po definování zásad vědecké nomenklatury se jejich jména stabilizovala do binární podoby. Entomologové 18. a 19. stol. byli většinou obeznámeni s klasickou řeckou a římskou literaturou a historií, a tak využili pro stovky druhů jména odvozená od mytologických postav.

Autor se zaměřil především na tzv. denní motýly, kde je nesporně nejvíce jmen

mytologického původu. Podobně se však vyskytují u mnoha čeledí nočních motýlů i v jiných řádech hmyzu (např. u brouků, dvoukřídých a vážek), kde vysvětlení teprve čeká na kvalifikovaný výklad.

L. Macholán uvádí svůj spis výkladem podstaty vědeckého názvosloví, hlavní

náplní je však uvedení původu a významu více než 1 000 jmen motýlů. Komentář je rozdělen do dvou částí, v první se probírají druhy evropské a ve druhé z ostatního světa. U exotických druhů je výklad o to zajímavější, že česká jména až na výjimky nemají. Podobné pokusy jsou zatím i v zahraniční literatuře poměrně vzácné. Tak např. H. A. Hürter (Die wissenschaftlichen Schmetterlingsnamen – Herleitung und Deutung, Essen 1998) se zabýval vysvětlením původu motýlích jmen na téměř 500 stranách podrobného textu. Podobně se tomuto tématu věnuje systematicky F. Rubio v sérii publikací zveřejněných po r. 2000. Na základě rozboru 450 rodových jmen dospěl k názoru, že u více než 20 % denních motýlů z celého světa navazuje jejich jméno na antickou mytologii. Ještě více je jich obsaženo v názvech druhových.

Úsilí věnované hledání původu zajímavých jmen přivedlo L. Macholána nakonec k mnohaletému studiu antických pramenů, takže nabyt v tomto výkladu pozoruhodného mistrovství a přiřadil se k nemnoha specialistům v tomto oboru. Výklad motýlích jmen antického původu doplňuje přehled hierarchie antických božstev a genealogie několika královských rodů (Tantalův rod, thébský královský rod a trojská královská dynastie), jakož i mapa antického Řecka. Orientaci v knížce umožňuje podrobný rejstřík vědeckých jmen a zájemcům o další informace jistě poslouží stručný přehled dalších pramenů z oblasti lepidopterologie i antické mytologie. Jeho knížka jistě přinese radost entomologům, klasickým filologům a všem zájemcům o přírodu a zároveň i antiku.

Nakladatelství Masarykovy univerzity, Brno 2010, 134 str. Cena 150 Kč

